

УДК 316:322

Н. В. Кокора

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ СОЦІАЛЬНОЇ РОЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ МОСКОВСЬКОГО ПАТРІАРХАТУ ЩОДО УЧАСТІ В ПОЛІТИЦІ СУЧАСНОГО ХРИСТИЯНИНА

Ключові слова: амбівалентність, українська православна церква Московського патріархату, громадянин, віруючі, миряни, громадянська позиція, політика, політичні процеси, сучасність, християнин.

Серед усіх суспільних інститутів Українська православна церква має найбільшу підтримку громадян. Цей факт постійно підтверджують соціологічні опитування населення впродовж останніх років. Тому проблема, поставлена в даній статті, дає можливість отримати відповіді не лише на питання щодо позиції церковних ієрархів цієї конфесії в оцінці прийнятності громадянської активності мирян. Через експліковані орієнтації церкви в даному питанні ми опосередковано зможемо відповісти і ще на кілька важливих для суспільства питань. А саме, яка міра і змістовне наповнення вкладається церквою в бажану громадянську позицію мирян, і, отже, який ймовірний вплив УПЦ Московського патріархату на суспільно-політичне життя України? Таким чином, питання релігієзнавчого характеру переходить в площину соціального і політичного. Це обумовлює особливу актуальність поставленої проблематики.

Треба одразу зазначити, що науковий інтерес вітчизняних дослідників зосереджений саме на Українській православній церкві Московського патріархату, виходячи з того, що вона представлена найбільшою кількістю православних громад в порівнянні з УПЦ КП і УАПЦ і є найбільшою релігійною конфесією в Україні. А тому УПЦ МП має можливість впливати на різні сфери життя більшості наших громадян.

Розглядом питання відносин церкви і політики в сучасних умовах займалися С. Здіорук [1], Б. Парахонський [2], П. Яроцький [3], В. Бондаренко [4], В. Єленський [5], О. Саган [6], Ю. Кальниш [7]. Ці науковці, у першу чергу, приділяли увагу розвитку державно-церковних відносин в Україні, займалися вивченням питання політизації конфесійного середовища. Проблема досліджувалася в ракурсі участі православної церкви у політичних процесах в країні. Їх доробки є для автора точкою відліку в дослідженні співвідношення та збігу практичної діяльності православної церкви з її задекларованою позицією. Окрім цього, ставимо завдання проаналізувати ставлення УПЦ МП до участі православних християн у сучасній політиці.

Українська православна церква в умовах незалежності української держави постійно демонструє високу динаміку свого зростання. Станом на 2008 рік вона складається з сорока трьох епархій, налічує приблизно десять тисяч дев'ястот громад і становить третину всіх зареєстрованих релігійних громад в Україні [8]. Якщо порівнювати з 2003 роком, то, за даними Держкомрелігій, Українська православна церква Московського патріархату на 1 січня 2003 року мала 10042 громади [9]. Від того часу збільшилася майже на 900 громад. Постійно збільшується рівень присутності УПЦ МП в інформаційному просторі. Українська православна церква та окремі її структурні підрозділи є засновниками 72 друкованих видань, з них 56 газет і 16 журналів. У віртуальному просторі церква представлена 67 інтернет-виданнями. Активно розвиваються зв'язки УПЦ МП з різними світськими засобами масової інформації, завдяки чому вона отримує все більший доступ до світської аудиторії. У свою чергу, українське суспільство отримало можливість дізнаватися про церковне життя з різних інформаційних джерел, а тому і рівень суспільної підтримки церкви є найбільшим серед інших установ і організацій. Якщо проаналізувати результати досліджень, проведених соціологічною службою Українського центру

економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумова за останні п'ять років, то показник сумарної відповіді «повністю довіряю», «скоріше довіряю» на питання «Чи довіряєте ви Церкві?» постійно зростає: 2003 рік – 59,1%, 2004 рік – 59,32%, 2005 рік – 59,45%, 2006 рік – 61,7%, 2007 рік – 63,42%, 2008 рік – 63,5%. Таким чином, можна говорити, що Українська православна церква може безперечно впливати на політичні погляди та громадянську позицію своїх віруючих.

У своїх виступах представники православного духовенства наголошують на тому, що церква не бере участі у політичній боротьбі. Така позиція зафіксована в «Основах соціальної концепції Української Православної Церкви»: «Неможливою є участь церковного Священноначалія і священнослужителів у діяльності політичних організацій, у передвиборних процесах, таких як підтримка політичних організацій або окремих кандидатів, які беруть участь у виборах, агітація і т. ін.» [10, с. 34]. Відповідно до українського законодавства церква відокремлена від держави. Конституція України (ст. 35) і Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» (ст. 3) закріпили положення про те, що релігійні організації не беруть участі в діяльності політичних партій, не надають їм фінансової підтримки та не висувають своїх представників до державних органів влади.

Однак реальна практика свідчить про політизацію церкви. Доктор філософських наук Віктор Єленський вважає, і автор підтримує цю думку, що релігійні організації завжди брали у виборах активну участь, а релігійні діячі – навіть висувалися [5]. Так, починаючи з 1990 року, під час докорінних політичних трансформацій в державі, священнослужителі взяли активну участь у парламентських виборах. З того часу церква часто виступає однією із складових процесу легітимації політичної влади; надаючи не тільки духовну підтримку владі, але і фінансову підтримку тим чи іншим політичним програмам. Так, у 1998 році УПЦ благословила на виборну

боротьбу за мандат депутата Верховної Ради України єпископа Вишгородського, намісника Києво-Печерської Лаври, Владика Павла (Лебеда), який у передвиборчий період у газеті «Голос України» № 48 (1798) від 13 березня 1998 р. заявив: «За бажанням кожний може детально ознайомитися з програмою, що я відстоюю. Вона в мене загальна з Партією регіонального відродження України, що заявлена у виборному бюлетені за № 2...». Тобто священик, що кілька років очолював найвеличнішу у східнослов'янській культурі релігійну святиню, виступає з відкритою підтримкою конкретної політичної сили, точніше «від імені цієї сили».

Напередодні наступних виборчих кампаній до законодавчого органу країни 2002 року, 2006-го і дострокових виборів 2007 року представники найбільших конфесій України публічно заявляли, що висуванці очолюваних ними об'єднань не балотуватимуться кандидатами у народні депутати. З цього приводу УПЦ МП посіла досить виважену позицію щодо участі у виборах своїх офіційних представників. Так, 10 березня 2006 р. конфесії Херсонської області, у тому числі представник Херсонської єпархії УПЦ МП, разом з держобладміністрацією підписали заяву про невтручання у передвиборчий процес. Така тактика була обрана й іншими православними єпархіями. На перший погляд, УПЦ МП дистанціювалася від політики, і це тільки на загальнодержавному рівні. Переймаючись насамперед невирішеністю майнового питання, церква зацікавлена мати власних висуванців у складі міських, обласних, районних, селищних та сільських рад, щоб через них лобювати свої інтереси: «...священнослужителі беруть участь у виборах до місцевих і обласних рад перш за все як відповідальні громадяни Української держави» [10]. Найбільш відомим випадком стало включення митрополита Одеського Агафангела до списку Партії регіонів на виборах до Одеської обласної ради під номером один, а також включення настоятельки жіночого монастиря УПЦ МП ігумені Серафими до списків згаданої партії на виборах до Одеської міської ради

під третім номером [12]. Участь православної церкви під час передвиборчих кампаній виявляється також у проведенні агітації, а саме в натяках в офіційних зверненнях православного духовенства до мирян й у застосуванні методів політичної пропаганди. З цього приводу С. Здіорук відзначає: «Надзвичайно брутальною з точки зору застосування методів політпропаганди священнослужителями видалася президентська кампанія 2004 року. Активно долучилася до цього Українська православна церква Московського патріархату. Однозначно підтримуючи тодішнього прем'єр-міністра В. Януковича, УПЦ МП вдавалася до відвертих наклепів на адресу кандидата від опозиції В. Ющенка» [13, с. 203].

Православне духовенство повністю усвідомлює той факт, що на церковне життя постійно впливають політичні процеси. І з офіційного боку намагається цьому протистояти. Напередодні парламентських виборів у 2006 році, але всього за три тижні до їх завершення, УПЦ МП та інші члени Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій підписали під час зустрічі із Президентом України декларацію щодо невикористання авторитету церков і релігійних організацій у передвиборчій агітації. А в грудні 2007 року Українська православна церква провела Собор єпископів, на якому було порушено питання про політизацію церковного життя і пов'язаних з цим негативних наслідків. На ньому, за словами Митрополита Київського і Всея України, «...руководствуюсь пастирськими мотивами, Собор осудил так называемое «политическое православие», указав екстремистки настроенным силам в нашей Церкви на то, что их деятельность вредит церковным интересам» [8]. Але як ми бачимо з вищенаведених фактів, офіційна позиція УПЦ МП – не допускати політизації церковного середовища і не втягувати його у вир політичного протистояння – нерідко має розбіжність з фактичною позицією служителів православної церкви.

УПЦ МП також розуміє, що в сучасних суспільно-політичних умовах не можна зводити позицію християнина до

формули «Церква поза політикою», згідно з якою релігія є суто особистою справою громадянина, а вплив релігійних організацій має бути виключений з політичного і суспільного життя. Пояснити політичну активність церкви можна, виходячи з положень «Основ соціальної концепції Української Православної Церкви»: «...В історії Церкви чимало випадків загальноцерковної підтримки різноманітних політичних доктрин, поглядів, організацій і діячів. У деяких випадках така підтримка була пов'язана з необхідністю відстоювання нагальних інтересів Церкви в крайніх умовах антирелігійних гонінь, руйнівних і обмежувальних дій інославної і іновірної влади» [10, V. 2]. Таким чином, незважаючи на задеклароване, Московський патріархат вважає участь церкви і її священнослужителів у політичній діяльності можливою і допустимою. Водночас миряни заохочуються до активної участі в політичних процесах. Церква вважає, що ніщо не може бути перепорою для участі православних мирян в діяльності органів законодавчої, виконавчої і судової влади, політичних організацій. А якщо політична участь здійснюється з урахуванням віровчення церкви та її офіційною позицією щодо суспільних питань, то таку участь УПЦ МП вважає своєю місією в суспільстві. При цьому УПЦ МП наголошує в «Основах соціальної концепції» на тому, що «Миряне можуть і призвані, виконуючи свій громадянський обов'язок, брати участь в процесах, пов'язаних з виборами до влади всіх рівнів» [10]. Духовні діячі УПЦ розуміють: церква – це не лише Тіло Христове, а й соціальна інституція, що й пояснює тісний зв'язок між релігією і політикою. На думку Протоієрея Діонісія Мартишина, «...справжній християнин не може бути поза політикою як явищем, суспільним для усіх. Істинно релігійна людина повинна впроваджувати свої релігійні ідеали у всі сфери свого буття. Бо інакше Бог буде лише тільки десь глибоко у душі, а на практиці Його зовсім реально не буде у нашому соціумі» [11].

Духовенство УПЦ МП, як і інші лідери релігійних організацій, в сьогоденній Україні рідко використовують

прямі настанови або рекомендації щодо практичних політичних дій своїх вірян. Немає в розпорядженні дослідників достатньої кількості переконливих, документально підтверджених свідчень про політичні настанови УПЦ МП. Загальні декларації щодо лояльності церкви до української влади аж ніяк не свідчать про намагання політично керувати вірянами. Однак непрямі утаємничені, завуальовані організаційні дії окремих церковних діячів простежується за їх наслідками і політичним резонансом, наприклад, похід вірян УПЦ від Києво-Печерської Лаври до будівлі адміністрації Президента України із вимогами звільнити лаврські приміщення від сторонніх організацій. Слід зазначити, що священнослужителі сьогодні мають найбільшу довіру серед представників різних професій, за опитуванням Центру Разумкова у вересні 2006 р., їм повністю довіряють 26,6% респондентів, політикам – для порівняння – 1,9%, а це свідчить про те, що духовні діячі мають великі можливості щодо впливу на соціально-політичні позиції своїх мирян.

УПЦ МП та її духовні представники мають свою позицію щодо «акцій протесту», які проводяться різними політичними силами в Україні. Так, після подій «помаранчевої революції» Ігумен Гавриїл (Рибальченко), настоятель Спасо-Преображенського Новгород-Сіверського монастиря Чернігівської єпархії у статті «Про церковне відношення до влади і політичних акцій» висловив думку, що з позицій політико-ідеологічних та економічних суспільство завжди було і буде поділене на задоволених та незадоволених, на лояльних та тих, хто протестує, а тому Церква не може і не хоче відбирати у християнина та громадянина його право брати участь у суспільному та політичному житті, але при цьому вона закликає його до мудрості і розсудливості.

Позитивно православна церква ставиться й до створення та існування християнських (православних) політичних та громадських організацій, а також до християнських (православних) частин, які є складовою більш широких політичних

об'єднань. Водночас православна церква закликає такі організації радитися з нею і координувати дії у сфері суспільних питань [10, V. 4].

Після здобуття Україною незалежності у 1991 році було засновано першу офіційну політичну структуру – Українську християнсько-демократичну партію, яка стала фундаментом для інших християнських політичних партій, що згодом відокремилися: у 1992 році зі структур УХДП виокремилася Християнсько-демократична партія України. Протягом 1996–1998 років від ХДПУ відокремилися партії Християнсько-народний союз та Всеукраїнське об'єднання християн. У 2003 році – розпочався зворотний процес – процес об'єднання ХНС, ВОХ та УХДП в єдиний Християнсько-демократичний союз. У 1995 році в Україні було зареєстровано Всеукраїнську молодіжну громадську організацію «Християнсько-демократична молодь України», одними з головних завдань якої є поширення в суспільстві ідей християнської демократії, з метою виховання молоді в дусі українського традиціоналізму; сприяння діяльності політичних сил України, що відстоюють ідею реалізації державної політики на засадах християнської демократії. У 1999 році ВМГО ХДМУ ініціювала проведення З'їзду християнської молоді, в якому взяли участь Першоієрархи християнських церков разом з Президентом України і представниками виконавчої влади. На з'їзді обговорювалися питання залучення християнської молоді до соціальних проектів, координації зусиль щодо спільної боротьби з негативними явищами в молодіжному середовищі, питання християнської освіти, капеланства в армії та багато інших.

Протягом 1990-х років на Півдні і на Сході України, саме у тих регіонах, де УПЦ МП представлена більшістю своїх громад, створювалися і реєструвалися громадські організації, що не тільки відстоювали позиції канонічного православ'я, а й виступали з політичними вимогами, зокрема проти інтеграції України до НАТО та Євросоюзу тощо. Наприклад, «За Русь святу і віру православну», «Братство преп. Лаврентія

Чернігівського», Всеукраїнська громадська організація «Єдина Батьківщина», Всеукраїнський народний рух «ЗУБР» («За союз України, Білорусії і Росії»), Духовно-патріотична спілка «Новоросія», «Православна козача дружина України» та ін. Напередодні дострокових виборів до Верховної Ради у 2007 році почала діяти організація «Православний вибір», яка виступала від імені всіх вірян УПЦ МП. Вона запропонувала партіям, прихильним до цієї Церкви, підписатися під їх постулатами, за що вони обіцяли свою підтримку. Важливо окреслити зміст цих постулатів: підтримка канонічної Православної церкви Московського патріархату та захист її єдності з Російською православною церквою; відродження традиційної духовності та моральності в суспільстві; забезпечення дотримання закону про альтернативу ідентифікаційним кодам для фізичних осіб шляхом розробки реального механізму, який би давав змогу віруючим не приймати код або відмовлятися від нього за релігійними мотивами; заборона втягувати Україну в чужі цивілізаційні структури Заходу — НАТО та Євросоюз; надання державного статусу російській мові; здійснення політики, спрямованої на інтеграцію народів України, Росії та Білорусії. Але ці положення не торкнулися таких політично нейтральних позицій, як захист суспільної моралі, запровадження християнської етики в освіті, гарантування повернення екс-церковного майна і т. п. Натомість багато суто політичних вимог, які асоціюються з цілком конкретними політичними силами.

Політичні події в Україні так чи інакше стосуються церкви. УПЦ МП сьогодні повністю усвідомлює, що сучасний християнин одночасно є громадянином своєї держави й мирянином своєї церкви. А тому православна церква посідає позицію активного залучення своїх віруючих до участі в суспільно-політичних процесах держави. УПЦ МП підтримує участь своїх віруючих у виборчих процесах та в політичних акціях, якщо вони не суперечать інтересам самої православної церкви. Позитивно церква ставиться і до громадської діяль-

ності своїх мирян, а саме їх участі в роботі політичних партій, громадських організацій, спілках, суспільно-політичних рухах. Православна церква проповідує мир і співпрацю людей, які дотримуються різних політичних поглядів. Вона вважає за можливе наявність різних політичних переконань серед її єпископату, кліру та мирян. Православні миряни мають свободу вибору й висловлення своїх політичних переконань. Така позиція висловлюється в Соціальній концепції Православної церкви, офіційних зверненнях патріарха, митрополитів та інших уповноважених духовних осіб.

Сьогодні УПЦ МП має можливість впливати на політичну позицію своїх мирян, тому що рівень довіри до церкви і духовенства залишається найвищим серед інших структур і професій в державі, тому що наявні достатньо серйозні організаційні, людські та ідеологічні ресурси та існує інтерес і воля до цього. Ці можливості по-різному використовуються на різних етапах новітньої української історії, залежно від ситуацій та ставок в політичних іграх. Нерідко соціальна роль даної конфесії мала ознаки амбівалентності. Декларована позиція УПЦ МП щодо неучасті православного духовенства у політичній боротьбі часто відрізняється від її практичної діяльності. Ієрархи та священники УПЦ МП беруть активну, проте здебільшого «завуальовану» участь у виборчих процесах та політичних кампаніях в країні, що може трактуватися як підтримка конкретних політичних сил та навіть порушення певних положень українського законодавства щодо церкви.

Список літератури

1. Здіорук С. І. Суспільно-релігійні відносини: виклики України XXI століття / С. І. Здіорук. – К. : Знання України, 2005. – 552 с.
2. Здіорук С. І. Стратегічні аспекти національно-культурної політики України / С. І. Здіорук, Б. О. Парахонський, О. Л. Валвський. – К., 1995. – 447 с.
3. Яроцький Н. Проблеми Церкви в секулярному, плюралістично-ідейному суспільстві / Н. Яроцький // Релігійна свобода. Релігія і Церква

в Україні: уроки минулого і проблеми сьогодення : наук. щорічник. — К., 2003. — № 7. — С. 34–43.

4. Бондаренко В. Релігійне життя в сучасній Україні: стан, тенденції та проблеми розвитку / В. Бондаренко // Наук. зап. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія : зб. наук. пр — К. : КНУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. — № 14. — С. 38.

5. Єленський В. Релігія, демократизація та суспільний розвиток у посткомуністичному світі: Україна / В. Єленський // Релігія та суспільство в Україні: фактори змін : матеріали Міжнар. конф. 15–16 трав. 1998 р. — К., 1998. — С. 31.

6. Саган О. Моделі державно-церковних взаємин в світовій історичній ретроспективі / О. Саган // Акт. пробл. держав.-церков. відносин в Україні : наук. зб. — К. : ВІП, 2001. — С. 65–68.

7. Кальниш Ю. Державно-церковні відносини: історія розвитку і сучасна політична типологізація / Ю. Кальниш // Акт. пробл. держ.-церков. відносин в Україні. — К. : ВІП, 2001. — С. 198–200.

8. Православие в Украине на рубеже эпох. Блаженнейший Митрополит Киевский и всея Украины Владимира [Електронний ресурс] // Вісник УПЦ. — 2008. — № 83. — Режим доступу : http://www.pravoslavy.org.ua/index.php?r_type=article&action=fullinfo&id=21964.

9. Державна статистика релігій в Україні (дані Державного комітету/департаменту України у справах релігій) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.risu.org.ua/ukr/resources/statistics/>

10. Основи соціальної концепції Української Православної Церкви. — К. : Інформ.-вид. центр УПЦ, 2002. — 78 с.

11. Політика в житті християнина. Протоієрей Діонісій Мартишин [Електронний ресурс] // Вісн. УПЦ. — 2008. — № 82. — Режим доступу : http://www.pravoslavy.org.ua/index.php?r_type=article&action=fullinfo&id=21964.

12. Яроцький П. Релігійний фактор у сучасній Україні / П. Яроцький // Людина і світ. — 2004. — № 4. — С. 2–8.

13. Здіорук С. І. Гуманітарна політика Української держави в новітній період / С. І. Здіорук. — К. : НІСД, 2006. — 403 с.

Резюме

В статье рассматривается позиция церковных иерархов Украинской православной церкви Московского патриархата, касающаяся гражданской активности мирян в современных политических условиях.

Исследуется соотношение и совпадение практической деятельности православной церкви с ее задекларированной позицией. Автор также поднимает вопрос о возможном влиянии УПЦ МП на общественно-политическую жизнь современной Украины.

Summary

The article analyses the standpoint church hierarchs of the Ukrainian Orthodox Church activity of the Moscow patriarchy concerning the civil activity of laity under modern political conditions. The conformity of the Orthodox Church practical activity to its proclaimed standpoint is examined. The author raises the problem of a possible impact of the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow patriarchy on the socio-political life of Ukraine.